

УДК 341.645

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.45>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СПРАВИ У МІЖНАРОДНИХ КРИМІНАЛЬНИХ СУДАХ

Осіпов В.І.,
здобувач вищої освіти
ступеня доктора філософії з міжнародного права
кафедри міжнародного та морського права
Міжнародного гуманітарного університету

Осіпов В.І. Особливості процедури попереднього розслідування справи у міжнародних кримінальних судах.

У статті досліджено процедуру попереднього розслідування у міжнародних кримінальних судах, що має надзвичайно важливе значення для належного функціонування міжнародного кримінального правосуддя. Вона є першим етапом у розслідуванні та притягненні до відповідальності осіб, які скоїли найтяжчі злочини, що мають міжнародне значення, зокрема геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. Процедура попереднього розслідування здійснюється перед тим, як справа буде передана до основного судового провадження, і є критично важливою для забезпечення правосуддя, а також для захисту прав підозрюваних і жертв цих злочинів.

Позначено, що процедура попереднього розслідування спрямована на встановлення фактів і доказів, що свідчать про наявність серйозних підстав для порушення кримінальної справи на міжнародному рівні. Вона передбачає перевірку інформації щодо можливих міжнародних злочинів і має на меті забезпечення справедливого та ефективного судочинства. Оскільки попереднє розслідування є важливим етапом кримінального процесу, його особливості та процедурні аспекти потребують детального вивчення.

Одним з основних органів, що здійснює попереднє розслідування у міжнародних кримінальних судах, є прокурор МКС. Він може ініціювати розслідування за різними каналами, включаючи повідомлення держав-учасниць або навіть за власною ініціативою, якщо є достатні підстави вважати, що скоєно злочини, що підпадають під юрисдикцію суду. На цьому етапі важливо оцінити достатність доказів для початку основного процесу, а також врахувати політичні та правові фактори, які можуть впливати на прийняття рішення щодо порушення справи.

Попереднє розслідування охоплює кілька ключових аспектів: збір доказів, перевірку фактів, розгляд потенційних порушень міжнародного права і вирішення питання про юрисдикцію суду щодо конкретних подій. Важливим елементом є також співпраця з іншими міжнародними організаціями, державами і правозахисними структурами.

Розглядаючи специфіку попереднього розслідування, слід також зазначити, що на цьому етапі важливо враховувати міжнародні та національні правові норми, а також специфічні обставини, що можуть виникати в межах конкретних злочинів.

У підсумку, процедура попереднього розслідування є невід'ємною частиною міжнародного кримінального правосуддя. Враховуючи актуальність цієї теми, важливо продовжувати дослідження і вдосконалення міжнародно-правових стандартів, спрямованих на покращення цієї процедури, що в свою чергу сприятиме розвитку міжнародного кримінального правосуддя.

Ключові слова: МКС, попереднє розслідування, міжнародне право, прокурор, провадження, докази.

Osipov V.I. Peculiarities of the procedure for preliminary investigation of a case in international criminal courts.

The article examines the preliminary investigation procedure in international criminal courts, which is of paramount importance for the proper functioning of international criminal justice. It is the first stage in the investigation and prosecution of persons who have committed the most serious crimes

of international significance, in particular genocide, war crimes and crimes against humanity. The preliminary investigation procedure is carried out before the case is transferred to the main judicial proceedings and is critically important for ensuring justice, as well as for protecting the rights of suspects and victims of these crimes.

It is noted that the preliminary investigation procedure is aimed at establishing facts and evidence that indicate the presence of serious grounds for initiating a criminal case at the international level. It involves verifying information about possible international crimes and is aimed at ensuring fair and effective judicial proceedings. Since the preliminary investigation is an important stage of the criminal process, its features and procedural aspects require detailed study.

One of the main bodies conducting preliminary investigations in international criminal courts is the ICC Prosecutor. It can initiate investigations through various channels, including communications from States Parties or even on its own initiative, if there are sufficient grounds to believe that crimes within the jurisdiction of the Court have been committed. At this stage, it is important to assess the sufficiency of the evidence to initiate the main proceedings, as well as to take into account political and legal factors that may influence the decision to initiate the case.

The preliminary investigation covers several key aspects: gathering evidence, verifying the facts, considering potential violations of international law and resolving the issue of the Court's jurisdiction over specific events. Cooperation with other international organizations, States and human rights structures is also an important element.

When considering the specifics of the preliminary investigation, it should also be noted that at this stage it is important to take into account international and national legal norms, as well as the specific circumstances that may arise within the framework of specific crimes.

In conclusion, the preliminary investigation procedure is an integral part of international criminal justice. Given the relevance of this topic, it is important to continue research and improvement of international legal standards aimed at improving this procedure, which in turn will contribute to the development of international criminal justice.

Key words: ICC, preliminary investigation, international law, prosecutor, proceedings, evidence.

Постановка проблеми. Міжнародне кримінальне право, становить собою доволі молоду галузь міжнародного публічного права, та по сьогодні дана галузь переживає багато трансформацій. Тим не менш, міжнародне кримінальне право на сьогодні становить собою невід'ємну самостійну частину галузі міжнародного права.

Розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з міжнародними елементами є основою фундаментальної частини кримінального процесуального права, яка дає змогу підготувати кримінальне провадження та передати його до розгляду у міжнародних судових інстанціях.

XX століття стало часом, ефективного розвитку такої галузі міжнародного права, закріпившись багатою прецедентною практикою притягнення до відповідальності під час Нюрнберзького процесу та діяльності Міжнародного воєнного трибуналу (МВТ), Токійського процесу, діяльності Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, Міжнародного трибуналу щодо Руанди (МТР).

Дані міжнародні судові процеси, поклали багатий досвід розгляду подібних справ, надавши цілий пласт принципів, алгоритмів, та методів розслідування кримінальних справ, в результаті чого, у світі на постійній основі веде свою діяльність Міжнародний кримінальний суд, матеріальною основою якого є прийнятий у 1998 році Римський Статут, повноцінним підписантом якого з 2024 року стала й Україна.

Метою дослідження є аналіз правових засад та процедурних особливостей попереднього розслідування справ у міжнародних кримінальних судах, визначення їхньої специфіки, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення процесуальних механізмів у межах міжнародного кримінального судочинства. Ця мета охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти, спрямовані на розуміння ролі та значення стадії попереднього розслідування у міжнародному кримінальному праві.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика процедури попереднього розслідування у міжнародних кримінальних судах досліджувалася як зарубіжними, так і українськими вченими. Серед провідних дослідників можна виділити: А. Кассезе, В. Шабас, Г.Л. Моррісон, які аналізували правові основи та функціонування міжнародного кримінального права; Л. Садат і Дж. Р. Джонс – вивчали процедури МКС.

Серед українських дослідників варто згадати М. Попову, яка проводила порівняльний аналіз міжнародного та національного права, Т. Сліпченко, що вивчала вплив міжнародних стандартів на кримінальне судочинство, О. Ковальову, яка досліджувала адаптацію міжнародних процедур у національному законодавстві, та С. Гончаренка, який аналізував співпрацю України з МКС. Незважаючи на значний внесок, залишаються відкритими питання уніфікації процедур, захисту прав сторін та взаємодії між державами і МКС.

Виклад основного матеріалу. Попереднє розслідування у міжнародних кримінальних судах (зокрема, у МКС) є першочерговим етапом, спрямованим на визначення доцільності відкриття справи та збору доказів для її підтримання у суді. Ця процедура має ряд особливостей, які визначають її правовий характер та міжнародну специфіку. Але спочатку звернемось до діяльності Міжнародних військових трибуналів.

Як і у будь якій діяльності публічного права, левову частку у розслідуваннях та формуваннях матеріалів кримінальних справ, виконує свою роль обвинувач, або прокурор. Під час роботи Нюрнберзького процесу, свій функціонал з розслідування (збір матеріалів, доказової бази та ін.) та обвинувачення виконував Комітет з розслідування справ та обвинувачення головних воєнних злочинців.

Статутом визначено основні функції, які Комітет, може використовувати задля розслідування кримінальних справ, серед яких такі інструменти:

- a) розслідування, збір та подання до або під час судового процесу всіх необхідних доказів;
- b) підготовка обвинувального акту;
- c) проведення попереднього допиту усіх необхідних свідків та підсудних;
- d) виступати як обвинувачі на суді;
- e) призначення уповноважених для виконання таких обов'язків, які будуть доручені їм;
- f) провадять інші дії, які виявляться необхідними з метою підготовки справи та провадження суду [1].

Розглядаючи значимість трибуналу, прокурори Нюрнберзького процесу заклали основи сучасного міжнародного кримінального права. Їхні зусилля допомогли створити важливий прецедент: лідери держав та військові командири можуть бути притягнуті до відповідальності за злочини проти людства.

Що стосується Токійського трибуналу, який відбувався у паралельний проміжок часу відповідно до МВТ, то такий судовий процес у плані матеріальної основи права багато у чому відтворював Нюрнберзький процес та не мав принципової різниці.

Проте, більш цікавим постає Статут Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, оскільки обвинувач відповідає за розслідування справ та звинувачення осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Статут встановлює процедуру розслідування, а саме стаття 18 Статуту визначає, що: «Обвинувач розпочинає розслідування ex-officio або на основі інформації, отриманої з будь-якого джерела, насамперед від урядів, органів Організації Об'єднаних Націй, міжурядових та неурядових організацій. Обвинувач оцінює отриману або знайдену інформацію та приймає рішення щодо того, чи достатньо підстав для розгляду» [2]. Обвинувач повноважний допитувати підозрюваних, жертв та свідків, збирати докази та проводити розслідування на місці. При здійсненні цих функцій Обвинувач може, за потреби, звертатися за допомогою до відповідної державної влади.

Отже, попереднє розслідування є однією з ключових стадій у роботі міжнародних кримінальних судів. Воно визначає, чи є достатньо підстав для початку судового розгляду, забезпечує збір та аналіз доказів, а також захист прав усіх сторін процесу. Особливості цієї стадії обумовлені як міжнародним характером судів, так і специфікою злочинів, що підлягають їхній юрисдикції, таких як геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності [3; 4].

Правові основи попереднього розслідування у міжнародних кримінальних судах визначені Римським статутом Міжнародного кримінального суду (1998). Згідно зі статтею 15, Прокурор має право ініціювати розслідування за власною ініціативою, на основі інформації, отриманої від держав, міжнародних організацій або інших джерел [3].

Офіс Прокурора МКС є незалежним органом суду. Офіс складається з двох підрозділів, відповідальних за обвинувачення, та відділу інтегрованих послуг. Відповідно до делегованих Прокурором повноважень, два заступники Прокурора керують двома підрозділами обвинувачення, що забезпечує рівний розподіл випадків і справ на основі єдиної командної концепції. Заступ-

ники Прокурора здійснюють нагляд за попередніми експертизами, розслідуваннями, судовим переслідуванням і, за необхідності, апеляційними провадженнями, а також надають стратегічні консультації та вказівки Прокурору щодо кожної ситуації та справи, які перебувають у їхньому підпорядкуванні. Відділ інтегрованих послуг централізує допоміжні функції, які забезпечують міжгалузеву підтримку Офісу [5].

Процедура попереднього розслідування включає наступні етапи [4, р. 45–67]:

- збір інформації та первинна оцінка підстав для розслідування;
- аналіз юрисдикції суду щодо потенційної справи;
- оцінка допустимості справи (принцип комплементарності);
- подання запиту до палати попереднього провадження для затвердження розслідування.

Прокурор відіграє центральну роль у попередньому розслідуванні. Його обов'язки включають збір доказів, забезпечення неупередженості процесу та захист інтересів як жертв, так і обвинувачених. Прокурор також має забезпечувати дотримання міжнародних стандартів прав людини під час розслідування.

Важливим аспектом є принцип неупередженості, що передбачає обов'язок Прокурора збирати як інкримінуючі, так і виправдувальні докази [6, р. 112–140]. Цей підхід забезпечує справедливість і легітимність процесу.

Якщо, Офіс Прокурора отримає достовірну інформацію щодо злочинів, до яких причетні громадяни держави-учасниці або держави, що визнала юрисдикцію МКС, або злочинів, вчинених на території цієї держави, та доходить висновку, що існують обґрунтовані підстави для здійснення розслідування. Таку інформацію можуть надати фізичні особи, міжурядові або неурядові організації або будь-які інші надійні джерела. Однак, за таких обставин сторона обвинувачення повинна отримати дозвіл від суддів Палати досудового провадження, перш ніж розпочинати розслідування. Крім того, обґрунтованість підстави для початку розслідування може слугувати будь-яка інформація, факт, або показання свідка (якщо таке показання є серйозним та обґрунтованим), що каже про достатню гнучкість та не скупі обмеженість початку розслідування. Варто пам'ятати, що в разі відправлення будь-якої важливої інформації до Офісу Прокурора, юридичною підставою для цього буде саме стаття 15 Римського статуту. При цьому правилами Суду та Офісу Прокурора не встановлено жодної обов'язкової форми звернення з метою подання інформації. Тому кожен, хто вважає, що володіє важливою інформацією про події, може відправити такі відомості у довільній формі.

Збір доказів у МКС має низку особливостей [7; 8]:

1. Міжнародний характер доказів. Докази можуть бути отримані з різних країн, що потребує співпраці з національними органами влади.
2. Використання технологій. Використовуються супутникові знімки, цифрові дані, показання свідків через відеозв'язок.
3. Захист свідків і жертв. Забезпечується конфіденційність та безпека осіб, які надають свідчення.
4. Попереднє розслідування також включає аналіз матеріалів, зібраних міжнародними організаціями (ООН, НУО), та співпрацю з експертами в різних галузях.

У своїй діяльності попереднього розслідування, офіс прокурора використовує класичні прийоми та методи початку розслідування, яка має доступний характер для заявників. Тобто, для початку кримінального розслідування, може слугувати будь-яка інформація, яка містить свідчення про вчинення того чи іншого воєнного злочину. Статут не закріплює суттєвої різниці, щодо того, хто саме має збирати інформаційну/доказову базу. МКС може відкрити польовий офіс прокурора у самій державі на території якої відбуваються злочин (на прикладі відкриття офісу прокурора МКС в Україні) [9].

Основні проблеми, з якими може зіткнутись МКС на цій стадії, включає:

- відсутність універсальних стандартів збору та оцінки доказів;
- обмеженість співпраці з боку окремих держав;
- складнощі у захисті прав обвинувачених через різний рівень правових систем.

Висновки. Попереднє розслідування в міжнародних кримінальних судах є важливим етапом, що визначає успішність подальшого судового провадження. Дотримання процедурних стандартів, ефективна робота Прокурора та співпраця держав є ключовими елементами, що забезпечують справедливість і ефективність цього процесу. Для підвищення ефективності попереднього

розслідування пропонується: по-перше, розробити уніфіковані стандарти доказування; по-друге, посилити механізми співпраці між державами та міжнародними органами; по-третє, забезпечити додаткове фінансування для підвищення безпеки свідків і жертв.

Подальші дослідження у цій сфері можуть сприяти вдосконаленню міжнародного кримінального правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Charter of the International Military Tribunal, 8 August 1945. URL: <https://www.refworld.org/legal/constinstr/un/1945/en/21123> (дата звернення: 10.12.2024).
2. Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 1993. URL: <https://www.icty.org/en/sid/135> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.12.2024).
4. Cassese A. International Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2013. 472 p.
5. General Rules and Principles of International Criminal Procedure and Recommendations of the International Expert Framework, October 2011. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/ee4de3/> (дата звернення: 10.12.2024).
6. Schabas W. An Introduction to the International Criminal Court. Cambridge University Press, 2020. 640 p.
7. Попова М. Порівняльний аналіз процедур попереднього розслідування у міжнародному праві. *Юридичний часопис*. 2021. № 3. С. 23–37.
8. Гончаренко С. Співпраця України з Міжнародним кримінальним судом. *Право України*. 2022. № 5. С. 45–56.
9. У Києві розпочав роботу польовий офіс Міжнародного кримінального суду, 14.09.2023. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/u-kijevi-rozpozav-robotu-polyovii-ofis-miznarodnogo-kriminalnogo-sudu> (дата звернення: 10.12.2024).